

16. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE BİR İSLAM TARİHİ METNİ VE SÖZ VARLIĞI¹

Melek KÜLCÜ²

Özet

Tarih metinleri, konularına göre tarihi olay ya da durumların aydınlatılmasında büyük önem arz ederler. Ancak bu metinler yalnızca konuları dolayısıyla tarihe kaynaklık etmez; aynı zamanda yazıldıkları dönem ve muhitin dil varlığıyla ilgili de önemli ipuçları sağlarlar. İçinde doğduğu zamanın ses, yapı ve söz varlığı özelliklerini ortaya koyarak dilin tarihsel süreçlerinin aydınlatılmasında etkin birer rol oynarlar.

Bu çalışmada İslam Tarihini konu edinen 16. Yüzyılın son çeyreğine ait Tercüme-i Tevārīh-i Yezdī adındaki bir metnin söz varlığı incelenmiştir. Farsçadan Türkçeye çeviri olan bu eserde, öncelikle madde başı sözcüklerin kökenleri ve kullanım olarak oranları belirlenmiştir. Ardından eserde kullanılan deyim, atasözü ve ikilemelerden oluşan özel kullanımlar; Türkiye Türkçesindeki kullanımları dikkate alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın sonunda eserde toplam 3847 madde başı sözcük belirlenmiştir. Bunlardan %49,98'i Türkçe, %34,41'i Arapça, %10,52'si Farsça, %0,12'si Yunanca, %0,05'i Rumca, %0,02'si İtalyanca, %0,02'si Fransızcadır. Ayrıca özel kullanım bakımından zengin olan eserde 220'den fazla deyim ve pek çok ikileme, atasözü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tercüme-i Tevārīh-i Yezdī, Dilbilim, Eski Anadolu Türkçesi

AN ISLAMIC HISTORY TEXT AT THE LAST QUARTER OF THE 16TH CENTURY AND ITS VOCABULARY

Abstract

Historical texts submits great importance by illuminating historical events or situations according to their contents. However, these texts do not just originate in terms of their contents; at the same time they also provide important clues about the period and the language presence of the area been written. They play an active role in illuminating the historical processes of language by presenting the properties of voice, structure and vocabulary.

In this study, the vocabulary named Tercüme-i Tevārīh-i Yezdī belonging to the last quarter of the 16th century which deals with Islamic History was examined. In this work, which is a translation from Persian to Turkish, the origins and usage ratios of head words were determined first. Then, the special usage of idioms, proverbs and reiteration used in the work have been examined taking Turkish usage into account.

¹ Bu çalışma 3-5 Kasım 2017 tarihleri arasında Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi tarafından düzenlenen I.Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyunu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Okt., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, melekculcu@hotmail.com

At the end of the study, a total of 3847 head words were identified in the study. Of these, 49.98% are in Turkish, 34.41% in Arabic, 10.52% in Persian, 0.12% in Greek, 0.05% in Greek, 0.02% in Italian, and 0,02% in French. Also, being rich with special usages, more than 220 idioms, many reiterations and proverbs were found in the study.

Key words: Tercüme-i Tevārīh-i Yezdī, Linguistics, Old Anatolian Turkish

GİRİŞ

Din; insanların yaşam tarzlarını şekillendiren başlıca unsurlardan biridir. Bir milletin kültürü genel olarak içinde bulunduğu inanç sistemi merkezinde şekillenir. Bu yüzden milletlerin tarihleri incelenirken girdikleri din çevreleri de önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bu kültürel değişim aynı zamanda dilsel bir aktarım vasıtasıyla gerçekleştiği için milletlerin girdiği din çevreleri, o milletlerin dillerinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimlerini ve değişimlerini büyük oranda etkiler. Dolayısıyla dini metinler yalnızca milletlerin siyasi ve dini tarihleri açısından değil, dilbilim araştırmacıları açısından da büyük önem arz eder.

Ayrıca estetik kaygıdan ziyade konunun anlaşılabilirliğinin ön planda olduğu, sanatsal ifadelerden uzak, halka yönelik yazılan dini metinler yazıldığı dönemin dil özellikleri ve söz varlığı bakımından alan araştırmacıları için önemli birer malzeme kaynağıdır.

Bu çalışmada XVI. yüzyılın son çeyreğine ait umumi bir İslam tarihi metni olan Tercüme-i Tevârih-i Yezdî³ adlı eser konu edilmiştir. Yezdî adında biri tarafından oluşturulduğu anlaşılan tercüme-telif bir eserdir. Eser döneminin standart diliyle örtüşür biçimde Arapça ve Farsçadan pek çok sözcük ve terkip içerir. Ancak bu durum metnin dilinin sadeliğini bozacak ölçüde değildir. Söz varlığı Eski Türkiye Türkçesinden gelen, Türkiye Türkçesinde kullanılmayan sözcük ve özel kullanımlar bakımından zengindir. Müstensih dönemiyle örtüşür biçimde pek çok Arapça, Farsça sözcük ve terkip kullanmanın yanı sıra kendi muhitinin konuşma dili özellikleri, deyim, ikileme ve atasözlerini de sıkça kullanmıştır. Kimi zaman kullandığı kelimelerin anlamlarına Türkçe olarak açıklamalar getirmiştir. Bu bağlamda Tercüme-i Tevârih-i Yezdî sunduğu zengin malzeme ile alan araştırmacıları ve Türkçenin tarihsel sözlüğü açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Tercüme-i Tevârih-i Yezdî’de geçen deyim, ikileme gibi söz ve söz öbeklerinin incelenmesi yoluyla eserin söz varlığı değerlendirilmiştir.

Çalışmamıza konu olan eser tercüme bir metindir. Metnin iç kapağındaki ad ve metnin sonunda yazarın “... ve *tevârih-i Yezdî tercümesin bu arada tamâm oldı...*” ifadesi bu doğrultudadır. Ancak çeviren kişi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Konu başlıklarının itinayla Farsça yazılmasından anlaşıldığı üzere Farsçadan çeviri bir metindir.

Alanla ilgili yapılan literatür taramalarında Tercüme-i Tevârih-i Yezdî adına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Metinde İslâmiyetin doğuşundan Abbasiler hilafetine kadar geçen İslâm süreci anlatılmaktadır. Metin, son İran Sasani Şahı III. Yezdi-Gerd’in (632-651) tahta geçişinin anlatımıyla başlar. Ardından İslâmiyet’ten önce gelen dinler ve peygamberler; Hz. Muhammed, getirdiği din ve bu dinin kazandığı siyasi suret dört halife devrinden Abbasi halifesi Muktedir Billâh’a kadar detaylı bir şekilde ayetler delil ve eserden önceki tarih yazıcıları tanık gösterilerek anlatılmıştır. Abbasi halifesi Muktedir Billah⁴’ın tahta geçişiyle birlikte eser sonlandırılmıştır.

³ Bu makale, “Tercüme-i Tevârih-i Yezdî: İnceleme-Metin-Sözlük” (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016) adlı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

⁴ 908-929 ile 929-932 dönemlerinde iki kez halife olmuştur.

Metin içerisinde sık sık ünlü tarih metni 'Tarih el-Ümem vel-Mülük'a ve yazarı Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberî'ye atıfta bulunulur. Bunun dışında daha az sayıda olmak üzere ÖAbdu'l-Kâsım bin Selâm ve ünlü hadis kitabı Kitâbü'l-Garjbü'l-Hadjs'e de göndermeler yapılmıştır. Dolayısıyla Yezdî eserini yazarken büyük oranda Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberî'den yararlanmıştı denilebilir.

Araştırma kapsamında yapılan kütüphane katalog taramalarında eserin başka bir nüshasının kaydına ulaşılamamıştır. Bu çalışma, Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi'nde özel koleksiyon bölümünde 43 Ze 527 numarası ile kayıtlı nüsha üzerinden yapılmıştır. Nüsha 273 varak, genel olarak 20 satırdır. Arada 21 satır olabilen sayfalar ve metinde yalnızca birbirini takip eden iki sayfada (263b-264a) eksik bir bölüm bulunmaktadır. Bu iki sayfadan ilkinde yazı, sayfanın üstünden yazılmaya başlanıp sayfanın ortasında yarıda bırakılmış; diğer sayfanın ise yarısı üstten boş bırakılmış, sayfanın alt kısmından yazı başlamıştır. Bu da sayfaların silindiğini düşündürmektedir.

Nüsha talik hatla harekesiz olarak yazılmıştır. Ancak Arapça ve Farsça özel adlar ve kimi Arapça ifadeler için zaman zaman hareke kullanılmıştır. Bunların dışında daha az sayıda Türkçe ifadenin de harekelenmiş olduğu tespit edilmiştir.

Konu başlıkları kırmızı ile yazılmıştır ve Farsçadır. Başlıkların ardından Türkçe açıklaması yapılmıştır.

Eserin yazılış tarihi metinde yazar tarafından ifade edilmiştir:

"264a/1 ...ve tevârîh-i Yezdî tercümesin bu arada tamâm oldı kaç vaqÛa el ferağ Öan hazihi'l- evrāk bi-Öavni'l-Meliki'r-Rezzāk" yani "bu varakların yazımı Melik ve Rezzak olanın 'Allah'ın' yardımıyla bitti", "fi şehri yevmi'l aşere şehri-i şa'ban el- mubarek min şuhur-i sene tis' ve semanin ve tis' mie el- hicriyye." yani "mübarek Şaban ayının 10.günü hicri 989 yılı" biçiminde eserin sonunda Arapça olarak H. 989 tarihinde tamamlandığı belirtilmiştir.⁵

⁵ قد وقع الفراغ عن هذا الوراق بعون الملكالرزاق في سبعمائة والعشرون شهر شعبان المبارك من شهر سنة تسع وثمانين وتسعمائة الهجري ٩٨٩

SÖZ VARLIĞI

Tercüme-i Tevârih-i Yezdî, İslam tarihini konu edinen bir metindir. Bir tarih metni olması sebebiyle özel adlar, metnin söz varlığında sayıca önemli bir yer tutmaktadır. Yaklaşık 2700 özel ad künyesi bulunmaktadır. Sayının bu kadar fazla olması; aynı adın farklı künye ve biçimlerde kullanımlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Her kullanım ayrı ayrı dikkate alınarak madde başı kabul edilmiştir. Özel adlar dışında metinde toplam 3847 madde başı sözcük belirlenmiştir. Bunlardan %49,98'i Türkçe, %34,41'i Arapça, %10,52'si Farsça, %0,12'si Yunanca, %0,05'i Rumca, %0,02'si İtalyanca, %0,02'si Fransızcadır. Üslup açısından sade olmasının yanı sıra ikileme ve deyim gibi özel kullanımlar bakımından da zengin bir metindir. Tespit edilen deyim ve ikilemeler metindeki sayfa ve satır numaraları belirtilerek listelenmiştir. Ayrıca, metnin söz varlığı, Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş; arkaik yapı özelliği gösteren sözcüklere sahip olması bakımından da önemlidir.

Metin, Farsça bir eserden çeviridir. Bunun en güzel kanıtı bölüm başlıklarının tamamının Farsça olmasıdır. Metnin transkripsiyonlu çevirisinde bu özellik korunarak başlıklar aynen bırakılmıştır. Farsçadan çeviri olma özelliği yazarın tercüme sırasında sözcük kullanımını da etkilemiş olmalıdır ki 400 Farsça kökenli sözcük kullanılmıştır. Metinde Arapça sözcük kullanımı ise 1324'tür. Türkçe ve Arapça kökenli kelimelerin kullanım sıklıkları birbirine yakındır. Neredeyse Türkçe sözcük kullanımına yaklaşan miktarda Arapça kökenli sözcük bulunmaktadır. Yazar kimi zaman aynı sözcüğün hem Türkçe hem de Arapça ve Farsça karşılıklarını kullanmıştır. Bu duruma örnek oluşturabilecek kullanımların bazıları aşağıda verilmiştir:

Türkçe	Arapça	Farsça
ad: <i>a. çıkar</i> - 24a/18;	şöhret: 54a/16;	nām: <i>n. getir</i> - 221a/10.
şan: 89b/1	şān: 10b/13	
adı bellü : 29b/6	meşhūr: 20a/17	nām-dār:128a/3
ağū: 73b/11	zehr: 41b/12	----
ağrı: 102b/4,	----	renc: 251b/1
alkış: 17b/11	aḥsente: 111a/4	āferjīn: 21b/8,
ay:73a/16	Ḳamer 4a/2	māh: 169b/20
ayağ yolu 45a/13;	musterāḥ: 65a/16	----
şu dök- 45a/11		
bağır-: 117a/11; çağır-:36a/7	na'ra:50b/19; nida 128a/8	ğarīv: 150b/15
biliş: 37a/7.	muḥibb: 214b/14	dōst:10a/15;
		yār: 43a/20,
biti:124b/1,	mektüb: 7b/5	nāme: 28b/8,
cebe: 49a/2,	----	zırh: 34a/7,
çoklık: 16b/13; galabalık: 98a/11	ğalebe: 148b/18	gürūh: 120b/11,
devir: 177a/3	zamān: 1b/15; ḥīn: 114a/10,	rūzgār: 129a/3;
		dem 106b/20
dilek: 40a/20	murād:30b/; ḥācet: 4b/20,	ārzū: 162b/9

diñle-: 18a/4	-----	güş 9b/7
doğru:203a/8; gerçek:32b/6;	yaķın: 9a/4,	rast: 20b/16,
şag (II): 25b/1		
domur-: 187b/1,	ru‘af :187b/11	-----
dükeli:4b/5; kıamusı:156a/8,	külliyā: 244a/5;	-----
	cümle.: 3b/11; cemī‘ :5b/5,	
dün başkumı 44b/9,	-----	şebhūn: 42a/17;
elik-: 84b/16; utan-:19a/1,	ħacel:22a/1, ‘ār: 89b/11,	-----
egin: 175b/10; gevde: 23b/20	beden: 11b/7	endām: 73a/1,
eren:4b/10;yürekli:102a/9;	şücā‘: 127b/11	şīr-merd: 41a/14;
yigit:5b/19,		bahādır:137b/7,
geñez: 170a/8	seh(e)l: 106b/11,	āsān: 96b/15,
gëyimlü: 46a/7,	-----	zırh-puş: 46b/19
ğuşşā: 106b/6; tasa: 154a/5;	ğam: 155b/20; teşvīş: 43a/16	endīşe: 9b/3,
ķayū: 199b/19		
ħan: 5b/2,	melik: 7a/10,	ħākān: 175a/17; pādşāh 7a/18,
ħatun: 3b/14,	‘ayāl: 9b/19	-----
ivedi: 45b/4,	‘acele: 64b/9,	becid(d): 28a/7; tēz: 11b/3,
ķalı:114a/1; zili: 113b/20	ferş: 145b/20	kilim: 175b/9
keleci: 14a/12; avurd: 44a/5-6;	kelām: 20a/10; lafz: 69a/13	lāf: 60b/7
söz: 5a/7,		
ķıyaķı: 77b/3	şamata: 28b/4; ğulgule: 104b/1	feryād: 28b/15,
od: 3b/16	nār: 167a/16	āteş:230b/12; azer 172b/6
oğul: 2b/1	veled: 152a/4;	ferzend: 134a/17
ög-: 60b/9,	medħ (ēf-) 10b/13;	-----
	şenā (ey/e-) 104b/5	
ölüm: 191b/3,	mevt: 238a/5	-----
şakın: 24b/7	ħāşā ve kellā 19a/4,	hergiz: 2a/16;
		zinhār:28a/14,
sancaķ: 22b/15,	livā: 3b/10; ‘alem: 22b/14	-----
şon: 183a/3	āħir: 8b/13,	pāyān: 115a/20,
toğrulıķ: 5b/19,	‘adl: 10b/17,	dād: 36a/14
toprak: 23b/20	rağm: 265b/6	-----
uğraş:35b/14, şavaş: 6a/7,	muħārebe: 68b/8, ħarb: 6b/14,	ceng: 122a/6,
yağı 118b/3	aduvv:237b/14; ħaşm:38a/5,	düşmen: 1b/12
yađlıķ:160b/3	-----	dest-māl: 270b/19
yara: 51a/7,	cirāħat: 35a/8,	zaħm: 13b/19,
yarım: 46b/7; yarı: 21b/17	nısf: 57a/6	nīm: 129a/16

yatlu: 65a/20,	şeni ^ç 85a/2	şom: 140b/6
yel: 62a/5,	-----	bād: b.-ı şimāl 4a/5.;
yıl: 1b/11,	‘ām: 187b/11; sene: 272a/4	rūzgār: 229b/19,

Metinde, Arapça ve Farsça terkiplerle kurulan deyim, ikileme ve sözcük gibi özel ifadeler de saptanmıştır. Tespit edilen ifadeler şunlardır:

‘ale’r-re’s *"Başüstüne, peki."* 68b/4.

‘ayn-ı haḫā *"Hatanın ta kendisi"* anlamına gelen özel bir kullanım. " 30a/1, 167b/17.

bād-ı şimāl *"Kuzey rüzgarı; tas. Allah'ın yardımı."* 4a/5.

bey^ç men yezid et- *"Açık arttırma, arttırma ile satış yapmak."* 227b/17, 245a/2.

bi'l-küllīyye *"Büsbütün, bütün bütün."* 19a/16, 31a/16, 238b/17, 251b/3, 256a/1.

el-ḥamdi’llāh *"Şükür, şükürler olsun!"* 34b/9, 37a/14, 91a/12, 217a/9, 219a/13.

el-ḫāşıl *"Sözün kıyası, netice itibarıyla."* 130b/9.

el-māzī lā yüzker *"Geçmiş zaman zikr olunmaz."* 226b/16.

eşnā-yı kelām *"Söz arası."* 148b/13.

eşhur-ı ḫurm *"Haram aylar; Zi'l-kade, Zi'l-hicce, Muharrem, Receb."* 25a/2, 25b/11.

evliyāu’llāh *"Allah dostu"* 237b/15.

fena evi *"Bu dünya."* 108a/2.

levḫi maḫfūz *"Allah tarafından takdir edilen şeylerin ezelde yazılı olduğu düşünülen manevi levha."* 194b/1.

meclis-i āraṣte eyle- *"Meclis, sohbet masası, işret masası donatmak."* 260b/5.

mā-lā-ya’ nī *"Manasız, faydasız, boş (şey)."* 212a/3.

muṭ^ç imü’n-nās ve’l-vühūşi ve’s-sibā^ç 4a/20.

nār-ı nūr *"Nurun ateşi."* 167a/16.

ne^ç üzü bi’llāh *"Allah'a sığınırız, Allah korusun."* 193b/10.

şāib-i ehlü’l-cennet *"Hz. Muhammed'in Hz. Hasan için kullandığı ifadedir."* 217a/1.

şıla-i raḫm etmek *"Bahşiş, hediyeye; önce hısımları akrabayı kayırmak."* 194b/9.

tīr-i bārān *"Ok yağmuru."* 244a/20.

DEYİMLER

Tercüme-i Tevārīh-i Yezdī’de geçen deyimler ve özel kullanımlar önce metindeki anlamları bağlamında anlamlandırmaya çalışılmış; ayrıca Türk Dil Kurumu internet sitesindeki “Atasözü ve Deyimler Sözlüğü”, “Tarama Sözlüğü” ve Ömer Asım Aksoy’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” isimli eserlerinden faydalanılmıştır. Örneklerde kullanılan her bir söz ve söz öbeğinin metinde geçtiği sayfa ve satır numaraları yanlarına belirtilmiştir:

ad çıkar- *"Ün salmak"* 173a/18.

‘adāvat bağla- *"Kin tutup düşmanlık beslemek"* 207a/12-13.

- ağır gel- "Gücüne gitmek" 80b/19.
- ağırlık yörin- "Gevşeklik ve uyku gelmek" (krş. Ağırılık bas-) 66b/3.
- ağu(ηuz)a düş- "Tuzağ(ınız)a düşmek" 164b/12.
- ‘aklı git- "Şaşırarak, korkmak" 260a/3.
- ‘akıl(lar)ı şaş- "Akli karışmak" 59b/17, 106b/10.
- ‘alâkasını kes- "İlgisi kalmamak, ayrılmak" 67a/6-7.
- ‘âlemde dâsitan ol- "Dillere düşmek, herkes tarafından konuşulur olmak" 4b/7-8.
- ‘âlemi fesâda ve fitneye bırak- "Herkesi birbirine düşürmek, ortalığı karıştırmak" 204a/14.
- ara yerde kılıc bıçak ol- "Arada düşmanlık olmak" 19a/2.
- arada kan ol- 6b/17.
- arğa bir et- "Birbirinin koruyuculuğunu yapmak" 172b/19.
- arğa bir eyle- "Birbirinin koruyuculuğunu yapmak" 255a/13-14.
- arğa ol(ma)- "Birini korumak, destek vermek" 139b/20.
- artuğ dut- "Üstün tutmak, yeğlemek" 13b/17-18.
- āsān gör- 55b/10.
- assı eyle- "kār etmek" 5a/15-19, 147a/8.
- avurda dut- "Lafa tutmak" 97b/5.
- ayağına dökil- "Çok yalvarmak; ayağına kapanmak" (krş. ayağına düşmek) 247a/16.
- ayağ baş- "Bir yere varmak, ulaşmak; girmek" 43b/16.
- bağrına baş- "Kucaklamak." 218a/16.
- bahâlarına kes- "Değer biçmek." 234b/15.
- bağşe düş- "Bahse girmek." 263a/18.
- baş al- "Bir kimsenin canını almak, öldürmek" 47b/13, 114b/1.
- baş çatup tanışık et- "Başbaşa vermek" 187a/7.
- baş indür- "Boyun eğmek, itaat etmek" 184a/9.
- baş kıldur- "İsyân etmek, asi olmak" 1b/12.
- baş kayusı ol- "Başı deritte olmak, başının derdine düşmek" 62a/20, 139a/15.
- baş ol- 145a/5, 164b/18.
- baş ortaya koy- "Canını feda etmek" 33b/6.
- baş oyna- "Hayatını tehlikeye atmak, canını feda etmekten çekinmemek" 31a/17.
- baş üstine (var-) 53b/19.
- baş üzerine (git-) 18a/19.
- baş(umu)zı yolu(η)a fidâ kııl- 213b/4.
- baş(ın) götür- "Öldürmek" 142b/2, 266a/9.
- başına bir buğ gel- "Başı derde girmek" 169b/3.
- başına buyruk dâril- "Asi hareket etmek, başına buyruk olmak" 254a/6.
- başına iş gel- "Kötü bir duruma uğramak, başına bir fenalık gelmek" 68a/4.
- başından devlet git- "Talihi tersine dönmek, talihsiz döneme girmek" 175a/4.

- başını kaba eyle- "*Başını sarıksız bırakmak, al aşağı etmek*" 148b/1.
(baş(ları)na) belā(lar) götür- 61b/10, 55b/11.
bél bağla- "*Önem vermek, azmetmek*" 56b/2.
bél kuşan- 68b/10.
belā çek- "*Kötü ve olumsuzlukları çağırmak*" 36a/12.
belā ol- "*Aşırı güçlük, sıkıntı ve zarara sebep olmak*" 205b/15.
belāya uğra- "*Sıkıcı ve üzücü bir durumla karşılaşmak*" 110b/6.
bende çek- "*Zincire vurmak, esir etmek*" 53b/4.
beynisi burnından gel- "*Birine zarar vererek canına kast etmek, öldürmek*" 11a/14.
bilek çekiş- "*Birbirine rakip olmak, birbirleriyle sürekli çekişme halinde olmak*" 171b/9.
bir habbeye şayma- "*Hiçe saymak, değer vermemek*" (krş. (Bir) pula saymamak)257a/17.
bir kılına haṭā gel(me)- "*Hiçbir zarara uğramamak.*" (krş. Kılına hanel gelmemek.) 19a/6.
boynına biraḡ- "*Bir durumun sorumluluğunu yüklemek*" 152a/17.
cān at- "*Bir şeye ulaşmayı pek çok istemek*" 49b/15.
cān baş oynat- "*Hayatını tehlikeye atma, canını feda etmekten çekinmemek*" 91a/20.
cān cehenneme işmarla- "*Öldürmek*" 35a/9.
cān çekiş- "*Ölmek üzere olmak*" 36b/14.
cān nez' inde yat- "*Can çekişmek*" 224a/14.
cān vēr- "*Ölmek*" 19a/6.
can(lar)ın bağışla- "*Öldürebileceği kişiyi öldürmekten vazgeçmek.*" 73a/6.
cānına kıy- "*Öldüremek*" 43a/11-12.
canına minnet eyle- "*Bir lütuf olarak kabul etmek*" 225a/2.
cevrin çek- "*Uzun süre sıkıntısını çekmek, kahrını çekmek.*" 193b/9.
ciger kūşe "*Bir kimsenin sevdikleri arasından en kıymetlisi olan için kullanılan ifadedir*" 215b/10
cigeri kayna- "*Çok acımak, çok üzölmek*" 51a/10-11.
cihānı gözine ṭar èt- "*Bir kimseyi çok sıkıntılı bir duruma sokmak*" 33b/19.
çırağı diñlendür- "*Kandili söndürmek.*" 116b/20-117a/1.
dār-ağacına çek- "*İdam etmek*" 53b/8.
dek dur- "*Sessiz durmak, susmak*" 207a/13.
dil çıkartma- "*Söz söylememek*" 76a/4-5.
dil kes- "*İkna yoluyla susturmak*" 265b/14.
dil uzat- "*Bir kimse veya bir şey için kötü söylemek*" 25b/6.
dil vēr- "*Konuşma yetisi olmayan varlığa bu yetiyi vermek, konuşmasını sağlamak*" 73b/18.
dile gel- "*Konuşmaya, söylemeye başlamak*" 13b/12.
dili ağır ol- "*Dili peltekleşmek*" 106b/11-12.
dili dutıl- "*Konuşamamak*" 224a/14.
dili ṭamağı depser- "*Çok susamak, susuz kalmak.*" 106b/12.
dilin çeyneme- "*Sözü ağızda gevelemek, tevil için uğraşmak*" 10b/9.

- dilü toprak ol- "Ölmek" 66b/14.
- dilünden ço- "Bir daha bahsini geçirmemek, sözünü etmemek" 208b/15.
- dişlerün un ét- "Aşırı derecede dövmek" 87b/5-6.
- duz etmek ye- "Birbirine hakkı geçmek, dost olmak" 61a/14.
- dünyadan git- "Ölmek" 150b/12-13.
- dünyaya gel- "Doğmak" 20a/1.
- dünyayı zir ü zeber kııl- "Dünyayı alt üst etmek, ortalığı karıştırmak" 254a/15-16.
- hilesi dürüst ol- "Hilesi ortaya çıkmak" 207a/5.
- ecel yaşduğına düş- "Son anlarını yaşamak" (krş. Ölüm döşegine düşmek) 269b/1-2.
- ecel yaşduğında yat- "Son anlarını yaşamak" 252b/12-13.
- el altından "Gizliden, gizli olarak" 116a/16.
- el bir ét- "Bir konu üzerinde birlikte hareket etmek, birbirinin koruyuculuğunu yapmak üzere anlaşmak" 255b/2.
- el çek- "Vaz geçmek, bırakmak; ilgisini kesmek" 10b/1.
- el ur- "El sürmek, dokunmak" 12b/14.
- el uzat-"El sürmek, dokunmak, zarar vermek" 14a/19.
- elden çık(ar)- "Bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek, yitirmek" 255a/11-12.
- elden gel- "Mümkün olmak" 186a/18-19.
- ele al- "Bir şeyi incelemeye araştırmaya başlamak" 42a/14-15.
- ele gir- "Yakalamak, ele geçirmek" 22b/1-2.
- ele vèr- "Yakalatmak, ihbar etmek; ortaya çıkarmak" 19a/3.
- elünji epsem tüt- 68a/12.
- er gör- "Daha önce başından evlilik geçmiş olmak" 99a/7.
- erden çal- "Dul olmak" 20a/9.
- et-kan gibi (ol-) 18b/18.
- evlü evinde otur- "Herkesin kendi işinde gücünde olması" 203a/14-15.
- fâl dut- "falı hayr addetmek" (krş. fal eylemek) 140b/19-20.
- feryâdi göklere ağ-"Yüksek sesle çok fazla haykırmak" 236a/7.
- feryâdi 'ayyuğa çık-"Sesini duymayan kimsenin kalmayacağı kadar çok yüksek sesle haykırmak" 105b/4-5.
- ğam yè(me)- "Tasa etmemek, kaygılanmamak" 8a/5.
- ğayrete düş- "Bir işi yapmaya ve başarmaya özenmek, canlanmak" (krş. gayrete gelmek) 210a/3-4.
- giryè şat- 48a/15.
- göñli daral- "Bunalmak, sıkılmak" 104a/5-6.
- göñli şovu- "Düşmanın bir felakete uğramasına sevinmek." 153a/13.
- göñlinde eşer kııl- "İz bırakmak, unutamamak" 130a/18.
- göñline düşür- "İçine sevgisini, muhabbetini bırakmak; aklına sokmak" 193b/5-6.
- göñline kîn biraç- 204a/13.
- göñülden olma- "Samimi olmamak" 105a/14-15.
- göz dut- / göz tut- "Gözetlemek; umutla beklemek" 8b/17-18, 14b/12.

- gözden bırak- "Gözden düşürmek, önem vermemek, ilgisini kesmek" 264a/9-10.
- gözine gösterme- "Bir kimseyi kötüleyerek o kişiyle ilgili olumsuz algı yaratmak, olumlu taraflarını göstermemek, değersizleştirmek" 257a/17.
- gözine hor görün- "Hoşlanmamak" 33a/1.
- gözine kestür(me)- "Hoşlanmamak, uygun olduğunu düşünmemek" 153b/4-5.
- gözine yeğdür- "Küçük görmek" 33a/1.
- gözlerini kıran büri- "Adam öldürecek kadar çok öfkelenmek" 244b/1-2.
- ğuşşa yè- "Endişe etmek" (krş. ğam yemek)128a/2-3.
- ğuşşaya bat- "Kaygıya düşmek" 149a/6-7.
- güc gel- "Zor gelmek, ağır gelmek" 14a/11-12.
- ğadden aş- "Aşırı gitmek, fazla olmak" 155b/6-7.
- ğadden aşmak endâzeden geç- "Sınırı, ölçüyü fazlasıyla aşmak, aşırı gitmek" 13a/2-3.
- ğadden ziyâde ol- 266b/18-19.
- ğaddi pâyânı yoğ "Ucu bucağı yok; sınırı yok" 247b/14-15.
- ğakğ(ıuuz)dan gel- "Yenmek, cezasını vermek" 19b/3-4.
- ğâtırı ğoş ol- 19a/8-9.
- ğâtırı ğal- "Gücenmek, kırılmak" 199a/13-14.
- ğâtırı teselli bul- "İçi rahatlamak, üzüntüsüne denk sevinç yaşamak" 255a/18-19.
- ğâtırın yap- "İkna etmek, gönlinü almak" 130a/7-8.
- ğâtırına düşe gel- "Aklına gelmek" 92b/13-14.
- ğayât bul- "Yaşama sevinci bulmak, canlanmak, kendine gelmek." 218b/1.
- helâk düş- "Ölmek; tükenmek" 209a/17-18.
- ğesâb al- / ğesâb iste-160b/20.
- ğesâb şor- "Sorguya çekmek, uyararak tehdit etmek" 161a/1-2.
- ğor dut- "Küçük görmek, değersiz tutmak" 192b/4-5.
- ğör gör- "Küçük görmek, değersiz tutmak" 33a/13.
- ğibret al- "Ders almak" 196a/2-3.
- ğiçi yan- "Çok üzülmek" 55a/4-5.
- ğiçinde ğal- "İstediği, imrendiği şeyi elde edememek" 122a/3.
- ğiğrâra gelme- "Kabul etmemek" 72b/19-20.
- ğiri yarı söyle- "Kaba saba konuşmak" 108b/8-9.
- ğiş başdan aşdı fesâd ğadden ziyâde oldu "Olaylar ya da durumların çözülemeyecek kadar karmaşık bir hale gelmesi" 266b/18-19.
- ğiş düş- "Bir kimsenin yardımına ihtiyaç olmak" 13b/12.
- ğiş tut- "Çalışmak, bir iş yapmak" 5b/16.
- ğişin bitür- "Hayatına son vermek, kârını tamam etmek, öldürmek" 21b/2.
- ğizzetüğe noğşân urdur- 195a/15-16.
- ğıadem baş- "Ayak basmak, ulaşmak, giriş yapmak" 153a/14.

- ka-dem rencide kı-l- "*Zahmet etmek, ayağını yormak*" 9b/12.
ka-hr çek- "*Uzun süre sıkıntıya katlanmak*" 176b/12.
ka-hr ét- "*Ezmek, perişan etmek*" 123b/16-17.
ka-hr eyle- "*Ezmek, perişan etmek*" 30b/1-2, 147a/14.
ka-hrını çek- "*Uzun süre sıkıntıya katlanmak*" 176b/12-13-14.
ka-n dök- "*Savaşmak, adam yaralamak ya da öldürmek*" 217a/4.
ka-nı helâl ol- 196a/6-7.
ka-nı ırmağ gibi aq- "*Çok fazla kan akmak*" 210b/1-2.
ka-nı kayna- "*Coşkun ve kıpırdak olmak*" 15a/14.
ka-nın al- 30b/10-11.
ka-nın iste- "*Öldürülen bir kimsenin öcünün alınmasını istemek*" 204a/11-12.
ka-nına gir- "*Birini öldürmek veya öldürtmek*" 208b/3-4.
ka-nına şuşa- "*Belasını aramak*" 34a/9-10, 244a/19.
ka-nlar dökil- "*Canlara kıyılmak, insanları öldürmek*" 19a/2.
ka-nlu yaşlar aqıt- "*Büyük üzüntüyle ağlamak*" 66a/14-15.
ka-r étme- "*İşlememek, etkilememek*" 74a/2-3.
ka-ralara gir- "*Bütünüyle siyah giyinmek siyah kuşanmak*" 255a/14-15.
ka-rın ağrısına düş- "*Huzursuzluk veren bir iş, olay ya da durum içine girmek*" 37b/19-20.
ka-ydın bitür- 128a/11.
ka-ydın gör- "*Çaresine bakmak, vazifeyi, hizmeti yerine getirmek*" 153a/8-9.
ka-ydın küy- 267a/3-4.
ka-ydını yè- "*Kaygısını çekmek, ilgi göstermek*" 38b/15-16.
kendüden geç- "*Kendini kaybetmek, bayılmak*" 117a/12-13.
kılıc kıoy- "*Kılıçla saldırmak, hücum etmek*" 48b/11.
kılıc uşur- "*Kılıçla saldırmak, hücum etmek*" 44a/12,
kılıcdan geç- "*Savaşta toplu olarak ölmek*" 147b/5.
kılıcdan geçür- "*Çok sayıda insanı kılıçla topluca öldürmek*" 162b/8.
kimesneyi gözine gösterme- 257a/17.
korquya düş- "*Endişelenmek*" 59b/13-14-15.
köki kesil(me)- "*Sonu gelmemek*" 199a/13.
kökini kes- "*Neslini tüketmek, yok etmek*" 255a/1-2.
kulağ(uşuz) ...da ol- "*Hatırında olmak, unutmamak*" 213a/14-15-16.
kulağına kıoyma- "*Söyleneni önemsememek, hatırında tutmamak, dinlememek*" 125b/12-13.
kulağ dut- "*Kulak vermek, dikkatle dinlemek*" 122a/13, 68a/16-17-18.
külünü göge şavur- "*Ağır yenilgiye uğratmak, ağır hasar vermek*" 168b/6-7.
lâf vèr- "*Dedikodu yapılmasına sebep olmak, açık vermek*" 33a/5-6-7.
maşşaraya al- "*Dalga geçmek*" 33a/4-5.
muhabbet göster- "*Yakınlık göstermek, ilgi göstermek*" 211b/14-15.

- muşibet çek- (Bkz. belā çek-)14a/17.
- muşibete uğra- (Bkz. belāya uğra-)130a/10-11.
- nāz(ı) geç- "*Dileğini kabul ettirecek kadar hatırı sayılmak*" 79a/13-14.
- neslini kes- (Bkz. kökünü kes-)219b/4-5.
- öğe düş- "*Önden yürümek, kılavuzluk etmek*" 39a/10.
- özi göyün- "*Ciğeri, içi yanmak; çok üzülme*" 12b/9-10-11.
- peşkeş çek- "*Verilmemesi gereken bir şeyi uygunsuz bir amaçla veya yersiz olarak birine vermek*" 257a/15-16.
- sağ selāmete çıkar- 164b/11-12.
- şancu dur- "*Sancımak, sancılanmak, sancı saplanmak*" 30b/14.
- sevdāya düş- "*Bir şeyi çok ister olmak*" 160a/20.
- söz deg- "*Bir konuda söz hakkı olmak*" 190a/20-190b/1.
- sözi geçme- "*Hatırı sayılmamak, kendini kabul ettirememek*" 29a/2.
- söz gel- "*Yerilmek*" 124b/15-16.
- söz geçür- "*Söylediğini, istediğini yaptırmak*" 56b/7.
- (sözine) kulağ ur- "*Kulak vermek, dinlemek, önemsemek*" 18a/4.
- sözü kalma- "*Söz hakkı kalmamak*" 118a/9.
- tasaya düş- "*Dertlenmek, kaygıya düşmek*" 205a/11-12.
- tāze hāyāt bul- "*Kendine gelmek, canlanmak, yenilenmek*" 217b/17-18.
- tākat getirinme- "*Güç yetirilmemek*" 163b/11.
- tama'ın kes- "*İsteğini, arzusunu kesmek; kestirmek*" 170a/4-5.
- tānışığa düşür- "*İstisare ettirmek, uzlaşma sağlamak*" 184b/2-3.
- tarlığa düş- "*Sıkıntıya düşmek*" 10a/1-2.
- toprağa bıraç- "*Öldürmek*" 217b/15-16.
- toprağa düş- "*Ölmek*" 139a/5-6.
- ümīd kesil- "*Artık olacağı beklenmemek*" 36b/11.
- ümīdini kes- "*Artık olacağını beklememek, umudunu kesmek*" 104a/17-18.
- üzerinden nazarını kesme- "*İlgisini kesmek*" 244b/15-16.
- vücūda gel- "*Ortaya çıkmak, oluşmak, meydana gelmek*" 8a/13-14.
- yāddan hāyır gelmez "*Elden, yabancından iyilik gelmez*" 68a/3-4.
- yas dut- "*Yasa bürünmek, çok üzülme, matem tutmak*" 37b/18-19.
- yemekden içmekden kesil- "*Bir üzüntü veya heyecan sebebiyle yiyemez, içemez duruma gelmek, iştahı kesilmek*" 65b/9-10.
- yol(larını) kes- "*Durdurmak, geçme(lerine) engel olmak*" 228b/16-17.
- yurt dut(ma)- "*Bir yeri kendine yurt edinmemek*" 56b/18.
- yüregi içine şığma- "*Çok heyecanlanmak*" 51a/9-10-11.
- yüz bulıma- "*İlgi ve yakınlık görememek*" 79a/14-15.
- yüz çevür- "*Gösterdiği ilgiyi kesmek*" 91a/7.
- yüz döndür- (Bkz. yüz çevür-) 230b/5-6.

yüz vërme- "*İlgi, yakınlık göstermemek; önemsememek.*" 125b/5.
yüzi kıara ol- "*Utanacak bir duruma düşmek*" 219b/15-16.
yüzün ekşit- "*Olumsuz bir durum karşısında yüzünü buruşturmak*" 108b/2-3.
ziyān degür(me)- "*Zarar vermemek*" 226b/5.
...+a/e yüz tüt- "*Yönelmek, meyl etmek*" 76b/19-20.

İKİLEMELER

arñun arñun "*ardın ardın*" 44a/15
arçun arçun "*ardın ardın*" 35b/2
bir bir "*bir bir, tek tek*" 25a/17
bölük bölük "*bölük bölük*" 150a/7
dem dem "*zaman zaman*" 106b/20
dün-gün "*gece gündüz*" 71b/3
düni günü "*geceli gündüzlü, gece gündüz*" 141b/12
dürlü dürlü "*türlü türlü, çeşit çeşit*" 145a/12
ev bark "*ev bark*" 33b/5
gah gah "*aman zaman*" 44a/7
gêce gêce "*gece gece*" 157a/10
gêce gündüz "*gece gündüz*" 139a/14
gönüllü gönülsüz "*istekli isteksiz, istemeye istemeye*" 85b/18
gürüh gürüh "*kalabalık halde, çok çok*" 128a/5
içlîm-bâ-içlîm "*iklim iklim; ülke ülke*" 268b/18
iriden ufağdan "*büyükten küçükten*" 7a/12
iri yarı "*iri yarı*" 108b/9
kıaba şabay kıoyup git- "*çıplak, çorak*" 168b/16
kıara kıara "*kara kara*" 37b/20,
kıatı kıatı "*iyice, sıkı sıkı*" 107a/14
pāre pāre "*pare pare, parça parça*" 197a/15
şaf şaf "*saf saf*" 107a/10
sürüyü sürüyü ... "*sürüye sürüye*" 217a/15
talabıyı talabıyı "*çırpınarak, çıpına çırpına*" 100b/17
yarış yardım "*yardım*" 192a/1
yıkā yıkā "*yıka yıka*" 6b/6
zār u zār "*ağlaya ağlaya, ağlayarak*" 83a/15-16

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ VE OSMANLICADA KULLANILIP TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KULLANILMAYAN SÖZCÜKLER

ancılayın: Onun gibi, o kadar, öyle. 10b/5, 59b/13, 93a/11, 124b/7, 173a/18.

anda: Onda, orada. 2b/12, 4a/15, 23b/1, 46b/17, 206b/10, 244b/16.

andalığı: Orada olduğu. 32b/16.

andan: Ondan;sonra. 5a/20, 27b/11, 40b/20, 143a/8, 160a/2; a. sonra 1b/6, 246a/6, 246b/7, 248b/12, 249a/13.

anı: Onu. 45b/1, 48a/15, 91a/9, 148b/11, 259a/8.

anlar: Onlar. 3a/3, 38a/11, 259a/20, 260a/18, 262b/14.

anlarcılıyın: Onlar gibi. 76b/17.

anun: Onun. 1b/14, 2b/10, 4b/14, 124a/8, 264b/5.

anunla: Onunla. 267a/16.

anlayuma-: Anlayamamak. 237b/11.

arhun: (bkz. arğun) *a. arhun* 44a/15.

arğun: Aheste, yavaş, sakın, ağır. 151a/19, 104b/3; *a. arğun* "yavaş yavaş, ağır ağır, hafif hafif " 35b/2, 104a/6, 145a/8, 230a/12, 268b/7.

arçur(t)-: Gidişini değiştirmek, yürüyüşüne engel olup geri döndürmek. 268b/6.

arçurı: Tersine, birbirinin tersine, çaprazlama. 29b/8.

artuğrak: Daha fazla, çokça. 5b/9, 11b/1.

artuğ (ğ): fazla, ziyade; başka, gayri. 4a/6, 4a/20, 10a/4, 25b/14, 84b/10; *a. dut-* "yeğlemek, üstün tutmak." 13b/17.

aşşı: Yarar; fayda, çıkar, kazanç, kâr. 9b/14; *a. étme-* 176b/7; *a. ét-* 176b/7; *a. eyle-* "kâr etmek" 5a/15-19, 147a/8.

aşşalağ(?): Miğfer ya da baş örtüsü. 248a/16.

avadanlık: Araç, gereç; ziynet eşyası 238b/11, 260b/10.

avurd: Söz, laf, sohbet. *a. ur-* 44a/5-6, 173b/20, 226b/14; *a.+a dut-* 97b/5, 151a/18.

ayıt-: Söylemek, anlatmak. *a.-a vér-* 12a/4.

ayruğ: Başka. 5b/20, 6b/8, 30b/8, 61a/3, 158a/8.

bağ şınıcı: Bahçıvan. 225a/14.

balcağ(ğ): Kılıç sapı. 47a/7.

başra: Başına. 156b/6, 157b/7, 190b/2, 253a/7.

beri: (Bkz. berü.) *b.+si gün* 182a/5.

beyni: Beyin. 11a/14.

bilekcek: Kelepçe. 227a/2.

bilesince: Beraberinde, yanında, birlikte. 34a/9, 34a/14, 162a/4, 227a/9, 268b/7.

biregü: Bir kimse, başkası. 85a/1, 262b/20.

birle: İle, vasıtasıyla, birlikte. 1b/12, 3a/11, 29b/16, 30b/11, 41a/18
biti: Mektup, belge, senet. 124b/1, 124b/2.
boncugez: Küçük boncuk. 40b/12.
budlık: Zırh parçası. 145b/8.
buğağı: Hayvanın ayağına vurulan köstek. 227a/2.
bular: Bunlar. 17a/14, 25a/1, 27b/4, 36a/18, 212a/12.
buncılayın: Bunun gibi, böyle. 20b/6, 28b/11, 36b/18, 164a/13, 249a/1.
bürd: Bir kumaş türü, aba. *b.-i Yemānj* "Yemen yöresine özgü kıyafet" 140a/13-14.
büri-: Örtmek, kapamak, kaplamak, sarmak. 49b/7, 117a/10; *gözlerini kan b.-* 49b/7, 244b/2.
cebe: Zırh, zırhlı elbise. 49a/2, 81a/18, 138b/17, 231b/20, 241b/19.
cevşen: Örme zırh. 255b/9-10.
custala-: Aramak, araştırmak. 80b/4. çeri: Ordu, asker. 3b/17, 47a/10, 64b/15, 74b/9, 122a/13. dañı: Dahi. 1b/4, 2b/2, 5b/4
daşra: (Bkz. taşra.) Dışarı. 196b/15.
dek: (Bkz. tek (II)) *d. dur-* "Sessiz durmak, susmak." 207a/13.
demren: Okun ucuna geçirilen kemik veya demir parça. 236a/5.
deng: Yük hayvanlarının sağ ve soluna konulan iki yük parçasından her biri. 142a/18.
depele-: Öldürmek. 1b/8, 13a/14, 35b/20, 73a/3, 233a/18.
depelen-: Öldürülmek. 128b/13, 129b/3, 222a/6, 257a/19.
depelendür-: Öldürtmek. 219a/20.
depeletdür-: Öldürtmek. 265b/14.
depere: Tepesine. 34b/1, 157a/4, 218a/11, 231b/17, 250b/19.
depred-: (Bkz. depret-) 153a/19; *d.-me-* "Kimıldatmamak, hareket ettirmemek." 153a/19.
depren-: Harekete gelme, kımıldanmak, sarsılmak. 143b/12, 186a/17, 209b/20.
depret-: Hareket ettirmek, yerinden oynatmak, kınıldatmak. 153a/19, 169a/4; *d.-me-* 6a/11, 71b/13, 176b/20.
depser-: (Dil, dudak, yara, meyva hakkında) Tepsermek, kuruyup buruşmak. 106b/12.
dérne-: Derlemek, toplamak. 241b/2.
dérneşmedin: Toplanmadan, yığılmadan. 63a/19.
diñ-: Sakin olmak, susmak, suküt etmek. 6b/4.
domur-: Burnu kanamak. *burnı d.* 187b/11
dög-: Dövmek; ezmek; davul gibi vurma çalgıların çalınması. 13b/4, 17b/8, 32a/17, 139a/6, 154b/10, 203b/6.
dögil-: (Davul gibi şeyler) Çalınmak, yüksek ses çıkarmak; ezilmek. 77a/11, 203b/15, 222a/7.
dökit-: Döktürmek, attırmak. *oğ d.-* 165b/2.
döyme-: Dayanamamak, katlanamamak. 146b/15, 163b/2.
dur-: (bkz. ður-) 5b/20, 6b/4, 7a/20, 34b/7; *d.-ı gel-* "Ayağa kalkmak" 22a/3, 30b/14, 88b/7, 226b/7, 254b/12; *d.+u gel-* 31b/4.

durğur-: Durdurmak; ayakta tutmak. 57a/15, 81a/12, 85b/10, 103a/1, 207b/3.

duş: Rast gelmek, karşılaşmak. 187b/8; *d. ét-* 30a/20; *d. gel-* 6b/7, 36b/6; *d. ol-* 28a/20, 36a/7, 41a/6, 49a/15, 247a/3.

duşlğ: Hizasında, sırasında, ... denk geldiği noktada. 146b/7.

dutu: Esir, tutuklu, mahkum. 252b/7; *d. ol-* 40a/18.

dutuş-: Tutuşmak, vuruşmak. 119b/12, 220b/9.

dükeli: Hep, hepsi, herkes. 4b/5, 6b/18, 13b/17, 22a/15, 30b/7, 41b/4.

dükelü: (Bkz. dükeli) 9b/11.

dülegi: Erte. *d.+si yıl* "ertesi yıl" 194b/12-13.

dün: Gece. 10b/2, 21b/15, 32b/14, 154b/10, 223b/15; *d. başkunu* 44b/9, 58b/17, 118b/10, 204b/8; *d. buçuğu* "Gece yarısı" 259b/19, 259b/20-260a/1; *d.-yarısı* 21b/17, 38b/7; *d. yarısı* 39a/18; *d.-gün* "Gece-gündüz" 71b/3; *d.+i günü* "Gece gündüz, geceli gündüzlü." 141b/12.

dürt-: Dürtmek; ilaç ve benzeri şeyleri, kokuları sürmek; (hayvanlar için kullanılırsa) gagalamak. 5b/10, 117a/9, 168b/1, 197b/10, 219b/15.

düzet-: Yoluna koyma, tanzim etmek, tertip etmek; düzeltmek, tesviye etmek. 141b/11, 142a/4-5, 181a/9.

düzil-: Tertip, tanzim olunmak, hazırlanmak, dizilmek, sıralanmak. 145b/11, 196a/17

ebsem: (Bkz. epsem) *e. ol-* 100a/2, 106a/8, 109a/4.

egin: Eyin, sırt; vücut, beden. 175b/10, 175b/11, 218b/17.

egirt-: Kuşatmak, sarmak. 58b/8, 72a/2.

eglen- : Oyalanmak. 29b/14, 64b/15, 74b/15, 99a/14, 126a/20, 224a/5.

elik-: Utanmak; bunalmak, sıkılmak; mahzun olmak. 84b/16, 150b/8, 227b/12.

emçek (g): Meme, emzik. 180b/3.

epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan. 45b/2, 87b/6, 217a/8, 218b/16, 237b/2; *e. ol-* "Susmak." 36a/15, 45b/2, 141a/2, 151b/18, 189a/18.

ergür-: Ulaştırmak, eriştirmek. 9a/7, 34b/4, 106a/10; *ħatā ē-* 261a/12; *kemāle ē-* 98a/14; *ziyān ē-* 242a/8.

ersüz: Eri olmama, kocasız. 41a/4.

esled-: Dinletmek. *e.-ime-* 48b/5.

esrükle-: Sersemlemek; sarhoş olmak, kendinden geçmek. 249a/5.

eşdür-: Koşdurtmak, yürüttürmek. 105a/7.

etmek: Ekmek. 240b/9, 250a/2; *e. eyle-* 66a/9; *duz e. yé-* "Birbirine hakkı geçmek, dost olmak." 61a/14; *ķuru e.* 179a/10

evcügez: Küçük ev. 33b/20.

eved: (bkz. evet) 18a/6, 29a/6, 149a/12, 150a/3, 156b/16.

evet: Evet; fakat, lakin, ancak. 32a/1, 166b/7, 175a/4, 213a/15, 247a/10.

evürd-: Çevirtmek, çevreletmek. 155a/3

evvelkileyin: Önceki gibi. 260b/3, 267b/17.

- eyidiş-: Söyleşmek, karşılıklı atışmak, söz yarıştırmak. 95a/8.
- eyit-: Söylemek, demek. 1b/5, 2a/4, 2b/16-20, 3a/1, 3a/2, 24a/4, 30a/19, 40a/11.
- eyle: Öyle. 1b/1, 19b/4, 34b/1.
- eyleligi: Öyle olduğu, öyleliği. 152b/8.
- eyt-: Söylemek. 219b/14.
- geber-: Ölmek, can vermek. 50b/9.
- geçgin: Kendinden geçmiş, aşırı sarhoş. 117a/8.
- gedil-: Eksilmek, gedik açılmak. 46a/16.
- gelmezdin-öñ: Gelmezden önce. 144b/1.
- geñ: Geniş. *g. eyle*- 188a/11.
- geñez: Kolay. 170a/8.
- genjit-: Genişletmek. 188a/11.
- gey: Çok, pek çok, gayet; iyi, iyice. 169b/3, 176a/16, 212b/17, 245a/15.
- gèyimlü: Zırh giymiş, silahlanmış olan. 46a/7, 48b/15, 49a/1, 119a/11.
- gèyür-: Giydirmek. 127a/19, 166a/1, 213a/15, 270a/18, 270b/8.
- givürme-: Koymamak, sokmamak. 94a/18.
- gögercin: Güvercin. 22a/7.
- gönjlek (g): Gömlek. 30b/20, 113b/10, 145b/5, 184a/7, 218b/15.
- göyün-: Yanmak. *özi g.*- (Bkz. *öz.*) 12b/11, 34b/6, 55a/5.
- ğuşsa: Keder, üzüntü, dert. *ğ. yè*- "Gam çekmek, üzölmek." 106b/6, 128a/2, 134b/17; *ğ. +ya bat*- 149a/6; *ğ. +ya düş*- 69a/2.
- ğuşşalan-: Kederlenmek, kaygılanmak. 8a/11, 13b/10, 51a/6.
- ğuşşalu: Kaygılı, dertli, tasalı. 102a/4.
- gücrek: Daha güç, daha zor. 102b/10.
- güleş-: Güreşmek. 30b/18, 33a/5.
- güyegü: Güvey, damat. 40b/4, 185a/5; *g. ol*- 43a/2.
- ñavlu: Avlu. 196b/12.
- herise: Keşkek yemeğı. 219a/3.
- ır-: Çekmek, ayırmak, uzaklaştırmak. 164b/2.
- ıra-: Uzaklaşmak, ayrılmak, uzakta kalmak. 44a/15.
- ıssı: Sıcak; sıcaklık, hararet. 23b/17, 80a/9, 92b/14, 100b/17, 150b/9.
- iç ev: İç organlar, mide ve bağırsaklar. 232b/9.
- ikileyin: İkinci kez. 6a/11, 19a/8, 48b/9, 138b/18, 188a/3.
- ilt-: Götürmek, yerine ulaştırmak, iletmek. 5a/3, 205b/5, 260b/9.
- imdi: Artık, şimdi, o halde. 1b/13, 2a/3, 2a/11, 42b/15, 61a/7, 241a/13.
- iñen: çok, daha çok, ziyade, pek. 18b/2, 26b/20, 32b/19, 39b/12, 67a/1.

inildü: İnilti. 38b/6.

kaçan: Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktaki, nasıl, ne suretle. 6a/12, 38b/8, 43a/6, 184a/5, 188a/14.

kağ: Dışkı, kıg. 27b/18-20.

kağı-: (Bkz. kağı-) 182b/16.

kağı-: Öfkelenmek, kızmak; itiraz etmek. 13a/8, 59a/7, 60a/17, 187a/15, 215a/3, 251b/20.

kağığan: Darılğan, küsiyen. 182b/4.

kaşısı: Hepsisi. 156a/8, 249b/4.

kaşca: Nere, nereye anlamına gelen soru sözcüğü. 186b/7, 195b/18, 216b/3.

kaşarı: Nereye, neresi, ne tarafa; nereye ait. 46b/12, 49b/18.

kaşanda: Nerede, nereye. 6a/6, 10a/5, 36a/15, 162a/9, 247a/5.

kaşandalığı: Nerede olduğu. 32a/1.

kaşanı: Hani, nerede. 22a/1, 34a/14, 56a/1, 63a/6, 72a/14.

kaşanğı: Hangi. 4b/5, 33a/11, 42a/7, 149a/20, 168a/1.

kaşarın: Karanlık. 54a/2, 64b/10, 181b/3; *k. ol-* 87b/1, 149a/1.

kaşarınılığ (ğ): Karanlık. 131b/9, 162a/20, 228a/12.

kaşarınış: Cariye, hizmetçi. 13b/13.

kaşarınış: Gözcülük, bekçilik; gözcü, nöbetçi. 80a/19, 80b/5, 119b/10, 127b/5, 176b/3.

kaşarı: İhtiyar, yaşlı; eski, köhne, kadın. 39b/9, 93b/19, 97b/14, 99a/20, 99b/5.

kaşarı-: Karımak, yaşlanmak. 250a/13.

kaşarınış: Katıca, daha katı. 128a/18.

kaşarınış: Çakıl taşı. 142a/11.

kaşarınış: Kaygı, tasa, endişe. 199b/19; *baş k.+sı ol* 62a/20, 210a/2, 251a/13-14; *cānı k.+sı* 142a/19; ... *k.+sı düş-* 85b/14.

kaşarınış: Kaba kumaştan yapılmış ceket, palto, aba; keçe. 252b/5.

kaşarınış: Söz, laf. 14a/12, 105b/16, 260b/8.

kaşarınış: Kendisi, şahsı, nefsi. 24b/3, 40a/2, 167b/11, 182b/6, 196a/13; *k.+üm* 3a/6.

kaşarınış: Saban ya da belin çıkardığı iri toprak parçası. 7b/17, 8a/3.

kaşarınış: İki taraf arasında kararlaştırılan şey. *k.+e kes-* "Bir işi belli şekilde yapmak üzere iki taraf aralarında uyuşmak." 62b/12.

kaşarınış: Çağırtmak, davet ettirmek. 14a/5, 37b/11, 43b/14, 104a/6, 174a/2.

kaşarınış: Çağırtmak. 106b/15, 174a/11, 213a/14, 226b/8.

kaşarınış: Kıran, bulaşıcı hastalık. 156b/14.

kaşarınış: Kırkmak, kesmek. 70a/1.

kaşarınış: Bir topluluğun hep bir ağızdan çıkarttığı ses, gürültü; kıyasıya; korkunç, müthiş. 77b/3, 141a/15.

kaşarınış: Bakır, bakire. 20a/8, 250b/4.

kaşarınış: Küçük, genç. 4a/1, 29a/10, 104b/18, 182b/6, 266b/1.

- kiçirek: Daha küçük, küçükçe. 92b/10, 146a/12, 271a/1.
- kimesne: kimse, herhangi biri. 1b/2, 6a/8, 7a/5, 11a/18, 23a/10, 31a/11.
- koğa: Hasır otu denilen ve hasır örmeğe yarayan bir saz. 151a/12.
- koğula-: Koklamak. 44a/7.
- konuğla-: Misafir edip ağırlamak. 12a/13.
- kop-: Meydana çıkmak, zuhur etmek, yerinden çıkmak. 8b/11, 16b/15, 28a/12, 109a/7, 190b/9, 193b/15; *ğavğā* k.- 186a/11; *toz k.*- 142a/11; *ün k.*- 141a/15.
- korhu: Korku. 116b/1, 202b/4; *k.+ya düş-* 59b/4; *görline k. bıraç-* 52a/18, 86b/12, 88a/6; *görline k. düş-* 52b/17-18, 81b/1.
- korhusağ: Korku, korkaklık. 143b/12.
- korçucu: Korkan. *k. ol-* 106a/15.
- koş-: Arkadaş olarak vermek, eklemek, arttırmak. 22b/20, 41a/2, 71a/1, 119a/12, 165a/14.
- köycügez: Köyceğiz, küçük köy. 142b/14.
- kuç- (c-): Kucaklamak. 8a/7, 44a/11, 82b/6, 89b/4, 102b/14.
- kulavuzla-: Yol göstermek, rehberlik etmek. 10a/13, 247b/18, 248a/10.
- kur: Süslü, özenle yapılmış. *k. kuşak* "Süslü kuşak." 71b/8, 141a/12; *k. kuşaklu* 168a/19.
- kurlat-: Kuşatmak, bağlamak. 235a/1.
- küçürek: Küçük, daha küçük." 73a/20.
- kut(?): Kutlu, uğurlu, mübarek. 270a/19.
- küy-: Beklemek, sabretmek; çevreyi gözetlemek. 21b/19, 143b/8, 150a/8, 156b/2, 271b/4; *ıaydın k.*- "Önlemini, tedbirini almak." 267a/4.
- menüm: Benim 214b/15.
- muncağ: Buncak; bunun kadar, bu kadar 169a/15.
- muştucu: Müjdeci. 20a/1, 38a/2, 133b/17, 153b/17.
- muştula-: Müjdelemek. 37b/2, 84a/11, 91b/19, 107b/8, 124a/1 *m+yu gel-* 247a/20.
- muştulık: Müjde; müjdelik. 26b/12, 58a/15, 66b/8, 136a/17.
- od: Ateş. 3b/16, 73a/2, 80a/16, 115a/8, 267a/13; *o. ur-* 241b/19, 249b/10; *o.+a at-* 20b/5; *o.+a tap-* 172b/5; *o.+a ur-* 58b/12, 154a/14, 241b/19; *o.+da yak-* 38a/9, 85b/16, 154a/3.
- odlu: Suçlu. *o. düş-* "Suçlu düşmek, suçlanmak." 43a/18.
- oğşa-: Okşamak, sevmek. 219b/17.
- oku-: Okumak; çağırarak; söylemek, demek. 3a/11, 28a/2, 49a/12, 130a/17, 170a/13, 177b/5, 181b/7.
- okun-: Okunmak, çağrılmak. 14a/14, 20a/14, 66b/12, 150b/3, 255b/8.
- okut-: Çağirtmak; okutmak. 61a/13, 170a/13, 174a/10, 184a/20, 201b/5.
- okuyıcı: Okuyan, okuma bilir. 8b/1, 42b/1.
- olar: Onlar. 19a/7, 130a/13, 169b/8.
- oğat: Düzgün, uygun, yararlı, dürüst, iyi ahlaklı. 16a76, 60b/9.

oñul-: Şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak. 138a/17; *o.-ma-* 35a/20, 159b/6, 236a/5.

oyan: Atın başına takılan süsler, püskül ve pulları, hayvan gemi. 145b/10.

ög: Akıl, hatır, zihin. *ö.+i git-* "Bayılmak, akılı başından gitmek." 106b/16, 195b/1, 196b/3.

ög-: Övmek. 60b/9, 66b/7, 104b/7, 109a/10, 239a/10.

ölmişle: Ölmüş olarak. 113a/5.

öjdin: Önce, ilk önce, önceden, önden, daha önce; *-den ö.* 40b/2, 78b/5, 161a/20, 188b/4; *ö.+ki* 98b/15, 184a/6, 189a/13; *-mEzdîn ö.* 9b/18, 24a/6, 40b/3, 249a/1.

öjince: Önünden, önü sıra. 23a/19, 50b/16, 82a/8, 87a/4, 119b/5.

öjürdi: Önce, ilk önce, daha önce. 17a/13, 28a/9, 31b/17, 37b/8, 84a/8.

öjürtil-: İleri geçirtilmek. 249b/6.

öjürtle-: İleri geçirmek, öne çıkartmak. 178b/13.

örü: Kalkık, dik. *ö. dur-* 104a/2; *ö. tur-* "Ayağa kalmak, ayakta durmak." 9a/8, 15b/9

öyken: Akciğer. 30b/14, 60b/9, 236a/5.

öz: Nefs, benlik, kendisi; bir şeyin içi, iç. 34b/6, 55b/11; *ö.-i göyün-* "İç i yanmak, çok acı duymak." 12b/11, 37a/17, 54b/5, 148a/19, 197a/12.

özge: Başka, gayri. 49a/3, 58a/14, 113a/1, 198b/1, 218b/9.

sağal-: İyileşmek, eski sağlığına kavuşmak. 260b/4.

sağılur: Sağılır, sütü olan, sütlü. 101a/19, 101b/1.

sağış: (Bkz. şağış.) 90a/18.

şağış: Sayı, adet, miktar. 53a/4, 88b/4.

sağu: Ağıt, mersiye. *s. şağ-* "Ölünün iyiliklerini acıyla sayıp dökmek." 222a/14.

şanc(ı)l-: Saplanmak, batmak. 169a/12, 222a/7.

şanc-: Saplamak. 142a/20.

segird- : (bkz. segirt-) 33b/10, 52a/2, 57a/8, 118b/7, 141b/16, 267a/18.

segirdim: Akın, hücum. 76a/3; *s. eyle-* "At koşturmak, akın etmek, istila etmek." 118b/14, 155b/8-9; *s. vér-* 163a/10.

segirdiş-: Koşuşmak. 26b/20, 28b/15, 51a/8, 91a/18, 104b/2.

segirt-: Koşmak; yürümek; koşturmak. 22b/19, 24a/10, 28a/8, 52a/11, 52b/11, 183b/14.

sehelce: Kolayca; az miktarda, azca. 50b/5, 74a/16, 200a/1, 247b/13.

sencileyin: Senin gibi. 65b/2, 70a/11, 111a/19, 213b/1.

şı-: kırmak; bozmak; yenmek, mağlub etmek. 1b/13, 26b/4, 30b/2, 264b/7, 265a/3.

sıkarlan-: Sıkışmak, sıkıştırmak. 262a/7-8.

şın-: Kırılmak, parçalanmak; zayıf düşmek; yenilmek, mağlub olmak, bozguna uğramak. 23a/12, 30a/18, 37b/2, 163b/2, 262a/8.

şingün: Yenilmiş, mağlub olmuş. 44a/20, 139a/2, 178b/10, 206a/8, 248b/14.

şinuğlu: Kırık, kırılmış, mahzun. 60b/10.

- şöğil-: Suyu çekilmek; feri gitmek; kurumak. 67b/11, 151b/18.
- şolcık: Solak. 130a/20.
- şoñ-ucı: Sonunda, sonuç olarak. 35b/13, 173b/7.
- şoñ-uçı: (Bkz. şoñ-ucı) 237a/19, 268b/11.
- sö(y)kün-: Dayanmak, yaslanmak. 55b/2, 107b/8.
- sög-: Sövmek, küfretmek. 12b/7, 31a/3, 129b/5, 152b/6, 186a/7, 236a/9.
- sögüş-: Sövüşmek. 6b/16, 63b/3.
- söyin-: Sönmek, parlaklığı gitmek. 254a/8.
- söyindür-: Söndürmek. 254a/13
- şucuğaz: Az miktarda su. 183b/10.
- suvar-: (Bkz. şuvar-.) 3a/9.
- şuvar-: Sulamak, su vermek. 27b/15.
- şuvarıl-: Sulanmak, su verilmek. 156b/13.
- suvarıl-:(Bkz. şuvarıl-.) 41b/12.
- suvarma: Kılıç ya da hançer gibi kesici şeylerin keskinliğini arttırmak için su verme. 3a/9.
- şuvar-: Kılıç ya da hançer gibi kesici şeylerin keskinliğini arttırmak için su verdirmek, sulatmak. 157b/15.
- süci: Şarap, içki. 122b/3, 138a/4, 158a/5, 167a/7.
- süçik: İçecek. 254b/3.
- sünü: Süngü. 3b/17, 117a/10, 138a/12, 142a/20, 242a/1; s. çevür- 48a/6; s. ucı 210b/4, 211b/2.
- sünük (g): Kemik. 12b/20, 35a/7, 222a/7.
- şeş-: Şeşmek, deşmek. 129a/18.
- şeşmek: Çözmek, deşmek. 62b/2.
- şimden gèrü: Bundan sonra, şimdiden sonra, bundan böyle, artık 26b/16, 62b/5, 79a/5, 166a/12, 243b/12.
- şimden şoñra: Bundan sonra, şimdiden sonra. 58a/2, 167a/13, 167b/10-11, 184b/19, 195a/11.
- şol: Şu, o. 6b/11, 20a/16, 89b/12, 94a/13, 110a/14, 113a/15; şol kadar 83a/6, 88b/3; ş. vaktin 160b/3, 214a/5.
- şuncılayın: Şunun gibi. 19b/8, 25a/18, 28b/1, 29a/17, 41b/13.
- şab: Tap, tamamen bütünüyle, neredeyse bütünü. 90b/14, 138b/3.
- şabança: Tabanca, tokat, şamar, sille. ş. ur- 73a/18.
- şabdur-: Tapturmak. 251a/4.
- şabşur-: Teslim etmek, emanet etmek; yetiştirmek, ulaştırmak. 180b/17.
- şagılmışla: Dağılmış olarak. 101b/18.
- şala-: Isırmak, yaralamak, sokmak. 63b/5.
- şalabı-: Çırpınmak, çarpınmak. ş.-yı ş.-yı 100b/17.
- şalbur-: Talbımak, çırpınmak. 35a/9.
- şalınca-: Üşenmemek. 184a/13.

talhım: Lafı dolandırma, açitan söylememe. *t. étme-* "... yaØnj söylemek vaktinde dilin çeynemedi ve tolaşdurmadı..."10b/9.

tamzur-: Damlatmak. 106b/13.

tanış-: Danışmak. 9b/1, 25a/6, 173a/19, 188a/19, 228a/20, 269b/18.

tanışık: Danışık, istişare, danışma. 109b/20, 161b/20; *t. ét-* 172a/14, 211a/13, 241b/5; *t. eyle-* 38a/2, 46a/11, 59b/5; *t. meclisi* 21b/9.

tapu: İbadet, huzur, makam. *t. kıl-* "İtaat etmek, boyun eğmek; ibadet etmek." 59a/1, 73b/5, 144a/2, 256b/17.

taras: Yağma. *t.+a gitmek* 48b/4.

tarıraç: Sert, daha sert. 134b/19.

taşra: Dışarı. 9a/19, 17a/19, 53b/7, 142b/8; *t. bulın-* "Dışarıda olmak." 161b/13.

tek (II): dek, sessiz, rahat, sakin. *t. dur-* "Sessiz, sakin durmak, susmak." 21a/17.

tekerlen-: Yuvarlanmak. 52a/5.

tınma-: Ses çıkarmamak, söylememek. 5b/20, 14a/13, 28b/10, 45b/2, 97b/10, 148b/1, 168b/7.

tirid: Tirit, içine ekmek doğranmış sıvı yiyecek. 4a/10, 179a/10; *t. ét-* 4a/8-17.

tolun-: Ayın dolunay durumuna gelme eylemi. 76a/10.

tolunmak (ğ): Ayın dolunay durumuna gelmesi. 76a/8.

tonlu: Elbiseli, kıyafetli. 247a/18, 254a/14.

toñuz: Domuz. 58b/4, 122b/3.

topalan: Hazımsızlıktan ileri gelen mide ve karın ağrısı. *t. tut-* 157a/2.

toyla-: Ziyafet vermek, yedirip içirmek, ağırlamak. 140b/12, 236a/13.

toynağ (ğ): At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı. 217a/2.

toyum: Ganimet almış olarak; ganimet. *t. ol-* "Ganimete kavuşmak, zengin olmak" 30a/18, 36b/3, 227b/16.

tuncuğ- (ğ): Havasızlıktan bunalmak, nefes alamamak. 223a/13-14.

tuğur-: Durdurmak. 47b/3, 138b/10, 142a/14.

tuş: (Bkz. duş.) *t. gel-* 76b/20, 186b/20; *t. ol-* 57b/16, 155b/14, 210a/5-6, 222a/3.

tutar: Dayanak; nicelik. 167a/16.

uğrak: Yol üstünde durulacak yer. 75b/7, 81a/14.

uğramaklık: Uğramaklık. 44b/2.

uğraş: Savaş. 35b/14, 77a/6, 121a/13, 138b/10, 147a/13; *u. ét-* 30a/16.

uğraş-: Savaşmak. 30a/13, 116a/1, 141a/4, 250b/10, 265a/4.

uğrı: Hırsız. 27b/13, 161b/7; *u. kapu* "Gizli kapı." 165a/16.

uğrıla-: Çalmak, hırsızlık etmek. 121b/17.

uğrılayın: Hırsız gibi, gizlice, sessizce. 29a/3.

uğrılık: Hırsızlık. 84b/9; *u. ét-* 17a/18, 122a/5.

uğru: (Bkz. uğrı.) 27b/13, 28a/5.

uğruca: Gizlice, usulca. 256a/5.

- uğurla-: Çalmak, gizlemek, gizlice almak. 84b/11, 105b/15, 115a/12, 259a/13.
- uğurlan: Gizlice, sessizce. 255a/8.
- uğurlayın: (Bkz. uğurlayın.) 30a/3, 60a/1, 78b/1, 116b/2, 144b/3, 193b/11, 206b/14, 224b/20.
- uğurluk: Uğurluk, hırsızlık. 84b/13; *u. étme-* 84b/9.
- ulaşuq: Bağlı, irtibat. 127a/20, 163a/8, 163b/16, 173b/10.
- ulula-: Saygı gösterme, üstün kılmak, yüceltmek. 19a/17.
- ululanma-: Büyüklememek, kibirlenmemek. 106a/15.
- urın-: Sırtına, omzuna yerleştirmek, almak; giyinmek. 218a/3; *tāc u.-* 165b/11.
- uś: Akıl. 195b/3; *u. +ı git-* 106b/12.
- uş: 1. İşte, şimdi. 6b/19, 26b/10, 28a/5, 48a/3, 217b/11. 2. Çünkü. 237a/4.
- uşaq: Çocuk. 46b/8.
- uşan-: Kırılmak; dağılmak; parçalanmak. 23a/12, 35a/7, 123a/16, 140a/9, 200a/18.
- uşda: İşte. 30a/10, 36a/8, 50b/10, 111a/5, 174a/20.
- uşur-: Uçurmak, savurmak. *kılıc u.-* 44a/12, 45b/2, 197a/15.
- uvacuk: Ufacık, küçücük. 38b/15, 115a/13, 174b/3.
- uvaqlık: Ufaklık, küçüklük. 174b/3.
- uvan-: Ufalanmak, parçalanmak; uğunmak, bayılacak dereceye gelmek, akli başından gitmek. 210a/7, 227a/5.
- uvat-: Ufaltmak, ufalamak, kırmak, parçalamak. 90b/11, 92a/12, 220b/7, 249a/6, 260a/2-3, 265b/8.
- üleş-: Üleşmek. 10a/2, 37a/17, 103a/13, 109a/9, 130b/7.
- üleşdür-: Üleştirmek, paylaştırmak. 6a/15, 37a/20, 40a/7, 90a/15, 202a/1.
- ür-: Üflemek, üfürmek. 65b/18.
- üsküre: Ağzı yayvanca kap, toprak çanak. 85a/7, 103b/2, 262a/16.
- üş-: Üşüşmek, topluca gelmek. 18a/14, 37b/4, 50b/7, 53b/13, 82a/19.
- üz-: Koparmak, kesmek, incitmek, yüzmek. 142a/19.
- üzil-: Kopmak, koparılmak, kırılmak, bozulmak, kesilmek. 30b/12, 132a/9, 170b/16, 254b/9.
- viribi-: Göndermek. 7a/13, 15b/20, 73b/1, 88b/12, 147a/11.
- yad: Yabancı. 21a/17, 62a/13, 151b/2; *y. ol-* 37a/7; *y. söz* "Başkasına ilişkin söz" 191b/1.
- yağı: Düşman. 118b/3, 147a/16, 173b/11, 205a/14.
- yağlık: Mendil, peşkir, bez parçası. *y. eyle-* 160b/3.
- yağrın: Sırt, sırtın yukarı kürek kısmı. 101b/18, 102a/1, 138b/17, 232a/6.
- yağşı: İyi, güzel. 85b/20, 141a/4, 156a/12.
- yağşılık: Güzellik, iyilik. *y. eyle-* 256a/5.
- yalan: Yalan, sahte. 2a/10, 28b/2, 50b/9, 65a/11, 179b/13; *y. çık-* 64a/8; *y. söyle-* 64a/9, 263a/11;
- yalan söyleyici: Yalancı. 105b/16.
- yalancuqlık: Yalancılık. 219a/14.

yalın: Çıplak, açık, kapsız, örtüsüz. y. *ayağ* 19b/9-10, 267a/18; y. *yüzlü* "Tüysüz, parlak yüzlü" 178b/13, 179a/5, 178b/13, 201b/20.

yalıncağ: Çıplak, yalın ayak. 219a/6; y. *eyle*- 246b/11, 250b/13; y. *kal*- 220b/10.

yalıncaklık: Çıplaklık, yalınlık, yokluk. 180b/1.

yalınç: (Bkz. yalınç.) y. *kılıç* "Kınından sıyrılmış kılıç." 125a/14.

yap-: Kapamak; yapmak; bina etmek, inşâ etmek; kapamak. 6a/8, 143a/7, 147a/10, 173b/2, 238a/12; *hâtırın* y.- 130a/8; *kapuyı* y.- 45a/8.

yapuç: Kapalı, örtülü. *kapusu* y. "Kapısı herkese açık olmayan." 182b/4.

yarağ (ğ): 1. Hazırlık, levazım. 241b/15; y. *gör*- 19a/20, 41b/5, 152b/9, 242a/17. 2. Silah 16a/9, 22b/5, 30a/20, 44a/4. y.+a gir- "Silahlanmak." 42a/19; 3. (At, fil için) Pişkin ve idmanlı. y. *piş* 137b/9.

yarağla-: Hazırlamak, taçhiz etmek. 50a/19, 120a/1.

yarağlan-: Silahlanma, yola çıkmak üzere hazırlık yapma. 25a/9, 29a/6, 86a/3, 202a/18.

yarağlı: Silahlı, hazırlıklı. 22b/7, 23b/5, 79b/1, 196b/16, 203b/16.

yarağsuz: Silahsız, hazırlıksız. 67a/13, 78a/17.

yaramaz: Kötü. 28a/14, 65b/13, 66a/3, 74b/6, 105b/16.

yaramazlık: Kötülük, fenalık. 89a/20, 199a/12, 204a/8, 219a/14, 257b/7; y. *ét(me)*- 68a/20, 211a/19; y. *eyle(me)*- 208b/1.

yaraş-: Yakışmamak, uygun düşmemek. 108b/16, 174b/10.

yarayıc: Yararlı, faydalı. 263a/1.

yarış yardım: Yardım. 192a/1.

yaşa-: Düzen vermek. 47a/12, 137a/7, 138b/9.

yasıl-: Yasılmak, yatışmak, normale durumuna dönmek. 107b/9.

yaş (II): 1. Nemli, ıslak, kuru karşıtı, kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, taze. 254b/3. 2. Gözyaşı. 1b/11, 5a/8, 40b/17, 88b/9. *kanlı y.+lar akıt*- 66a/15.

yaşar: Yaşında; henüz olgunlaşmamış, yaş. y.-*hurma* 39a/3.

yaşarca: Yaşlarında. 158b/5, 218a/15.

yat: Vaziyet, durum; hazırlık levazım. 196b/20.

yatlu: Kötü, uğursuz, adi, fena. 65a/20, 65b/13, 66a/3-4.

yavı: Zayı, yitik, kayıp. y. *kıl*- "kaybetmek, yitirmek." 22a/12; y. *kulun*- "Kaybedilmek, kaybolmak, görünmez olmak." 92b/20.

yavuz: Kötü, fena. 58b/2, 106a/19, 138a/8, 149b/3, 207a/2.

yavuzla-: Kötülemek. 265a/18.

yayağlayın: Yayan olarak. 226b/13.

yazu: Ova, sahra. 221a/18.

yazulığ: (yazukluk) Günahkar, suçlu. 201a/16.

yéd-: Yedmek, bir hayvanı yedeğe alıp çekmek. 64b/18, 86b/19, 88a/16.

yëddür-: Yeddirmek, çektirmek. 75a/3.

yëg: İyi, daha iyi. 17a/8, 156b/10, 182b/6, 243a/5, 263a/18; y. ol- "Bir şey üzerinde zor kullanıp ağır basmak, üstün olmak, galip durumda bulunmak." 46a/20, 50a/2.

yëgin: Daha yeg, iyi olanı. y. *ëtdür*- 242a/11.

yëgrek (g): Daha iyi, üstün, baskın. 4b/5, 5a/14, 21b/20, 25a/7, 36a/9, 46a/12.

yelicek: Çabucak. 244b/13.

yeñ: Giysi kolu, kol ağzı. 270b/19, 271a/1.

yeynil-: Hafiflemek, hafifleşmek. 103a/19, 103b/17, 107a/9

yeynirek: Daha hafif, daha hafifleşmiş. 104a/5, 107a/2.

yıgnaç: Yıgınmış insan kalabalığı, küme, yığın. 86a/2; y. ol- 62b/7.

yigren-: İğrenmek. 168b/8.

yigrendür-: İğrendirmek, nefret ettirmek. 193b/10.

yokama-: El sürmemek, dokunmamak. 58b/16, 93a/14.

yokat-: El sürdürmek, dokundurmak, yoklatmak. 169a/16.

yon-: Yonmak, yontmak, traş etmek. 9b/13.

yondur-: Yontturmak. 7a/19.

yonma: Yontulmuş. y. *taş* 145a/14.

yonul-: Yontulmak. 83a/3.

yörin-: Dolaşmak, yaklaşmak, gönlünü kaplamak. 52b/2; *Öaceb* y.- 86b/9; *ağırlık* y.- 66b/3; *gönüllerine münâfıklık* y.- 75b/16; *şübhe* y.- 207a/1; *uyhu* y.- 196b/15, 215b/10, 254b/5.

yu-: Yıkamak. 11b/7, 51a/11, 117b/10, 182a/2, 270a/6.

yun-: Yıkanmak. 11b/8, 267a/16.

yügürük: Hızlı koşan. 28a/3

yükcüsizin:Yükcüsü olöaksızın. 149a/1.

yüksekle-: Kalkmak, uykuda yükselmek. 262a/1.

yülüt-: Yoldurmak, traşlatmak. 69b/19, 69b/20, 70a/1, 75a/3.

SONUÇ

Bu çalışmada İslam tarihini konu edinen 16. yüzyılın son çeyreğine ait Tercüme-i Tevārīh-i Yezdī adında bir metnin söz varlığı incelenmiştir. Farsçadan Türkçeye çeviri olan bu metinde, öncelikle madde başı sözcüklerin kökenleri ve kullanım oranları belirlenmiştir. Ardından metinde kullanılan deyim, atasözü ve ikilemelerden oluşan özel kullanımlar; Türkiye Türkçesindeki kullanımları dikkate alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın sonunda metinde toplam 3847 madde başı sözcük belirlenmiştir. Bunlardan %49,98'i Türkçe, %34,41'i Arapça, %10,52'si Farsça, %0,12'si Yunanca, %0,05'i Rumca, %0,02'si İtalyanca, %0,02'si Fransızcadır. Ayrıca özel kullanım bakımından zengin olan metinde 231 deyim ve 27 ikileme tespit edilmiştir. Elde edilen veriler 16. yüzyılın son çeyreğinde Türkçenin söz varlığının artık Arapça ve Farsça bakımından daha yoğun kullanımlara sahip olduğunu göstermesi ve söz varlığındaki zengin malzemeyle Türkçenin tarihsel sözlüğüne katkı sağlaması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Ahterî Mustafa Efendi (2009). *Ahterî-i Kebir* haz. A. Kırkılıç ve Y. Sancak. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Asoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I – II*. İstanbul: İnkılap Yay.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri [30.12.2017]
- Banguoğlu, Tahsin (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Bursalı Mehmed Tahir (1915). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- Demir, Nurettin, E. Yılmaz (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 16. Baskı.
- Ergin, Muharrem (1977). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Minnetoğlu Yay.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki (1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yay., 2. Baskı.
- Gülsevin, Gürer, E. Boz (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gürtunca, M. Faruk (2007). *Tarih-i Taberî (Ebu Cafer Muhammed bin Cerir'üt-Taberî) I-II-III-IV*. İstanbul: Sağlam Yay.
- İslâm Ansiklopedisi* (1988-2013). C. 1-44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kanar, Mehmet (2009). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yay.
- Kanar, Mehmet (2005). *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yay.
- Kanar, Mehmet (2013). *Farsça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Say Yay.
- Karaağaç, Günay (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. Ankara: Kesit Yay.
- Karaağaç, Günay (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*. Ankara: Kesit Yay.
- Kartallıoğlu, Yavuz (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. yüzyıl)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kâtip Çelebi (2011). *Keşfü'z-Zunûn 1-5*. çev. R. Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kik, Ayşe (2007). *Zafer-Nâme-i Emîr Temür (1A-50B Varaklar): İnceleme-Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Külcü, Melek (2016). *Tercüme-i Tevârîh-i Yezdî: İnceleme-Metin-Sözlük*. Doktora Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Muallim Nâci (1978). *Lûgat-ı Nâci*. 6 Lügatlar dizisi:2. İstanbul: Çağrı Yay.
- Muhtasar Tarih-i Taberî Tercemesi* (1974). C. I-II-III. Konya: Sebat Basımevi.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı* (haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009.
- Nişanyan, Sevan (2009). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yay.
- Oral, Tanju (1991). *Zafer-nâme-i Emir Timur*. 2 cilt. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

- Önler, Zafer (2010). "Türkçede -DI Ad Yapım Eki ve Türevleri". İstanbul Üniversitesi Uluslar Arası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri: 287-292.
- Parlatır, İsmail (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.
- Sami, Şemseddin (1999). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Sevinçgül, Ömer (2011). *Özel Lûgat*. İstanbul: Zafer Yay.
- Steingass, Francis Joseph (1930). *Persian-English Dictionary*. London.
- Şahin, Hatice (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Şemseddin Sami (1996). *Kamusü'l-Alami*. Ankara: Kaşkar Neşriyat.
- Tarama Sözlüğü I-VIII* (1963-1977). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tekin, Talat; M. Ölmez (2003). *Türk Dilleri Giriş*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi:2.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1993). *Derleme Sözlüğü I –XI*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 211/1.
- Timurtaş, Faruk Kadri (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1998). *Türkçe Sözlük1-2*, Ankara: Türk Dili Kurumu Yay.
- Tulum, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türkçe Sözlük 1-2 (1998)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri Ansiklopedisi (1984), C. 1-18. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yay.

